

WŁODZIMIERZ KUREK

TURYSTYKA W AFRYCE – SZANSE I ZAGROŻENIA

Zarys treści: Artykuł ukazuje ważniejsze problemy rozwoju turystyki w Afryce. Mimo wielkiego potencjału turystycznego - przyrodniczego i kulturowego, rozwój turystyki na tym kontynencie jest ograniczany wskutek słabego rozwoju gospodarczego, złego stanu dróg, konfliktów zbrojnych, zamachów terrorystycznych, wysokiej przestępczości, a także zagrożeń chorobami, a w szczególności HIV/AIDS.

Słowa kluczowe: turystyka w Afryce, uwarunkowania rozwoju, bariery

Afryka jest najbiedniejszym i najsłabiej gospodarczo rozwiniętym kontynentem. Obok eksportu surowców górniczych największe szanse rozwoju ma tu turystyka zagraniczna. Mimo wielkiego potencjału turystycznego w postaci bogactwa przyrodniczego i kulturowego, w dłuższej perspektywie czasowej rozwój turystyki będzie jednak hamowany, zwłaszcza z powodu konfliktów zbrojnych, zamachów terrorystycznych, wysokiej przestępczości, słabych postępów edukacyjnych, a także zagrożeń chorobami, w szczególności HIV/AIDS. Tej właśnie problematyki, przedstawiającej czynniki i bariery rozwoju turystyki w Afryce, dotyczy niniejszy artykuł.

W roku 2007 zanotowano na świecie 903,2 mln turystów zagranicznych, z tego w Afryce 55,0 mln, co stanowiło 6,1% ogólnej liczby turystów. Afrykę Północną odwiedziło 26,9 mln turystów, a Afrykę Subsaharyjską – 28,2 mln. Wpływy z turystyki wyniosły w Afryce 37,6 mld dolarów (4,4% globalnych dochodów), z tego na Afrykę Północną przypadło 19,6 mln, a na Subsaharyjską 18,0 mld. Nie są to duże dochody w skali świata, lecz dla biednych krajów afrykańskich stanowią znaczące źródło dochodów. WTTC szacuje, że w krajach Czarnej Afryki turystyka stanowi około 10% GDP.

Większość dochodów uzyskiwanych z turystyki nie pozostaje w kraju, w którym został wygenerowany, lecz trafia do zagranicznych linii lotniczych, sieci hotelowych i turoperatorów. Przykładowo, w Kenii odsetek dochodów z turystyki transferowanych za granicę

szacuje się na 70%, a w Gambii na 60%. Trzeba przy tym podkreślić, że Afrykanie ponoszą duże koszty związane z rozwojem turystyki. Na przykład tworzenie parków narodowych wiąże się z przesiedleniami miejscowych plemion poza ich granice.

W roku 2008 największe wpływy z turystyki osiągnęły: Egipt – 10,6 mld dolarów, RPA – 9,1 mld, Maroko – 7,4 mld i Tunezja – 6,8 mld (WTO 2008).

Wśród turystów zagranicznych dominują Europejczycy, którzy w kilkunastu następnych latach nadal będą przeważać w grupie turystów odwiedzających Afrykę. Można jednakże przewidywać, że w przyszłości zwiększy się udział turystów z krajów szybko rozwijających się, a zwłaszcza z Chin i Indii, co wydaje się dużą szansą dla państw afrykańskich.

Rządy krajów afrykańskich wykazują duże zainteresowanie turystyką jako źródłem wzrostu i dywersyfikacji gospodarczej. W sprzyjających warunkach turystyka w Afryce może przynieść liczne korzyści, ponieważ:

- turystyka międzynarodowa, również na kontynencie afrykańskim, jest stosunkowo szybko rozwijającym się przemysłem,
- bariery ograniczające wejście na rynek międzynarodowy są mniejsze niż dla większości innych sektorów gospodarki,
- dochody z turystyki odgrywają znaczącą rolę jako czynnik stymulujący rozwój innych sektorów produkcyjnych i usługowych,
- właściwie zarządzana turystyka jest czynnikiem przyczyniającym się do zmniejszenia ubóstwa, a także umożliwiającym ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego.

Podstawy przyrodnicze i kulturowe rozwoju turystyki w Afryce

Afrykę dzieli się na dwa duże regiony: na Afrykę Północną i Subsaharyjską. Bierze się przy tym pod uwagę zarówno geograficzny, jak i historyczno-kulturowy punkt widzenia.

Afryka Północna obejmuje wąską strefę wybrzeża Morza Śródziemnego, góry Atlas i ogromny obszar Sahary, największej pustyni świata (9 mln km²). Wybrzeża Morza Śródziemnego mają doskonałe warunki dla turystyki wypoczynkowej, na co składają się klimat śródziemnomorski i piaszczyste plaże. Omawiany teren szczyci się też bogactwem zabytków starożytnego Egiptu, w dolinie i delcie Nilu, oraz starożytnych zabytków rzymskich rozsianych po rozległym obszarze Afryki Północnej (Egipt, Tunezja, Algieria, Libia, Maroko). Liczne są także zabytki sztuki i architektury arabskiej, jako że już w VIII w. całą Afrykę Północną opanowali Arabowie i obecnie kraje tego regionu są częścią świata arabskiego.

Góry Atlas odgrywają niewielkie znaczenie w turystyce, ale potencjalnie ich walory dla turystyki poznawczej i kwalifikowanej są bardzo duże. Ewenementem w skali świata jest Sahara, region o nieskażonej przyrodzie, zróżnicowanym krajobrazie (pustynie piaszczyste i kamieniste). Obecnie jest to już znaczący obszar uprawiania turystyki poznawczej i przygodowej.

Afryka Subsaharyjska to przede wszystkim ogromny obszar o zróżnicowanym środowisku przyrodniczym, na którym, po obu stronach równika, występują równoleżnikowe strefy klimatyczno-roślinne: strefa wilgotnych lasów równikowych, sawannowa oraz obszary półpustynne. To z kolei determinuje zróżnicowanie świata zwierzęcego. Na rozległych obszarach sawannowych żyje największa liczba dużych zwierząt roślinożernych (m.in. słonie, bawoły, nosorożce, antylopy, żyrafy) i drapieżnych (m.in. lwy, lamparty, gepardy). Odmienny świat zwierzęcy z bogactwem licznych gatunków ptaków, płazów i owadów występuje natomiast na obszarach wilgotnych lasów równikowych.

Głównym celem przyjazdu turystów zagranicznych do Afryki Subsaharyjskiej są jej walory przyrodnicze. Dla ich ochrony utworzono 258 parków narodowych, najwięcej w Afryce Wschodniej i Południowej (Kenia 23 parki, Tanzania 14, Zambia 19, RPA 18, Madagaskar 17). Parki narodowe i rezerваты, ze względu na typ środowiska przyrodniczego, podzielić można na sawannowe (np. Serengeti, Masai Mara, Krugera), górskie (np. Kenia, Kilimandżaro), morskie (np. Watamu) oraz parki i rezerваты z jeziorami (np. Manyara).

Kultura ludowa Czarnej Afryki jest bardzo bogata i zróżnicowana. Największe zainteresowanie budzi życie codzienne i kultura plemion: Masajów (Kenia, Tanzania), Dogonów (Mali), Joruba (Nigeria), Aszanti (Ghana), Samburu (Kenia) i Buszmenów (Botswana). Powszechne zjawisko traktowania plemion afrykańskich jako „atrakcji turystycznej”, zagraża jednak zachowaniu ich tożsamości kulturowej. Zabytki budownictwa i architektury są na obszarze Afryki Subsaharyjskiej nieliczne. Chociaż w średniowieczu istniały w Czarnej Afryce wysoko rozwinięte państwa, jak Ghana i Mali, to jednak po omawianych cywilizacjach pozostały tylko nieliczne materialne ślady. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w Czarnej Afryce budowano głównie z materiałów nietrwałych – drewna i gliny.

Infrastruktura turystyczna

Ogólnie biorąc, infrastruktura turystyczna w Afryce jest słabo rozwinięta i stanowi barierę dla rozwoju ruchu turystycznego. Największa liczba wysokiej klasy hoteli koncentruje się na niektórych odcinkach wybrzeży, zwłaszcza w Afryce Północnej, służąc nadmorskiej turystyce wypoczynkowej. Duża liczba hoteli znajduje się na wybrzeżach w Tunezji (nad Morzem Śródziemnym), w Maroku (nad Oceanem Atlantyckim) i w Egipcie (nad Morzem Czerwonym). W Afryce Subsaharyjskiej hotele zlokalizowane na wybrzeżach spotkać można zwłaszcza w RPA, Kenii, Senegal, Gambii i w Togo oraz na Szezelach i na wyspie Mauritius, która odniosła duży sukces w zakresie wysokiego standardu ośrodków nadmorskich.

W miastach afrykańskich najwięcej hoteli zbudowano w Kapsztadzie, Pretorii i Johannesburgu w RPA, a także w Nairobi (Kenia) i w Kairze (Egipt).

Baza noclegowa służąca turystom uprawiającym safari jest dość liczna i o zróżnicowanym standardzie. Są to głównie hotele, schroniska oraz domki myśliwskie.

Do najsłabiej rozwiniętych rodzajów infrastruktury turystycznej należą środki transportu. Afryka ma rzadką i niskiej jakości sieć linii kolejowych i dróg samochodowych, a także słabo rozwinięty transport lotniczy. Najlepiej rozwiniętą infrastrukturę komunikacyjną posiadają kraje Afryki Północnej oraz RPA.

Ruch turystyczny

Niektóre formy turystyki znane były już w Afryce Północnej w okresie starożytnym, a później w czasach panowania arabskiego. Dla poznania Afryki znaczący był zwłaszcza okres odkryć wnętrza kontynentu w XIX w. Pod koniec tego wieku popularne stały się wyprawy myśliwskie (*safari hunting*) do wschodniej i południowej Afryki, w celu zdobycia trofeów upolowanych lwów, słoni czy nosorożców.

Po II wojnie światowej zasadniczo zmieniły się powody przyjazdów do Afryki. Najważniejszym celem stały się wypoczynek w ciepłym klimacie na wybrzeżach nadmorskich oraz turystyka przygodowa typu safari lub poznawcza – poznawanie krajobrazów, zwierząt oraz życia codziennego i kultury plemion afrykańskich.

W ostatnim czasie zauważa się istotne zmiany w charakterze ruchu turystycznego. Dynamicznie rozwijają się alternatywne formy turystyki, takie jak: ekoturystyka (w skali świata to zaledwie 2 do 4% globalnego rynku turystycznego) (WTO), turystyka przygodowa, kulturowa, przyrodnicza i inne. Te nowe formy turystyki to skutek wzrostu zainteresowania się społeczeństw zachodnich przyrodą i odmiennymi kulturami. W znacznie większym stopniu niż np. pobyty w hotelach zasilają one budżety krajowe i lokalne. Oznacza to, że mniej dochodów z turystyki odpływa poza granice kraju (Gauci, Gerosa, Mwalwanda 2002).

Turystyka przyrodnicza

Safari jest najpopularniejszą formą turystyki w Afryce ważnym źródłem dochodów dla wielu krajów, zwłaszcza dla Kenii, Tanzanii, Ugandy, Namibii, Botswany, Zimbabwe, Zambii, Malawi i RPA. W organizowaniu safari specjalizują się prywatne przedsiębiorstwa, które oferują zwiedzanie parków i rezerwatów oraz zapewniają noclegi w schroniskach, hotelach i luksusowych kampingach. W większości, safari polega na zwiedzaniu, oglądaniu i fotografowaniu zwierząt w ich naturalnym środowisku. Wśród najbardziej pożądanых celów safari jest pokazanie tzw. Wielkiej Piątki, do której należą: lwy, słonie, nosorożce, lamparty i bawoły. Na niektórych obszarach organizowane są także polowania, a trofea myśliwskie są tu bardzo kosztowne.

W regionie Wielkich Jezior, w Ugandzie, w Ruandzie i Demokratycznej Republice Konga dużym zainteresowaniem cieszą się wyprawy do regionu zamieszkałego przez goryle górskie. Turystyka związana z obserwacją goryli przynosi znaczące dochody dla tych biednych krajów. Za uczestnictwo w wyprawie do rezerwatu goryli turyści płacą około 250 dolarów. Dochody z tego rodzaju turystyki przynoszą rocznie około 20 mln dolarów. Dzięki turystyce i ochronie goryli, ich populacja w górach Wirunga zwiększyła się

pomiędzy rokiem 1989 a 2003 z 324 do 380, czyli o 17% (*Sustainable development and Ecotourism*, UNEP 2008).

Na Madagaskarze zainteresowaniem cieszy się obserwacja lemurów, a w wielu krajach obserwowanie ptaków, np. w Delcie Okawango w Botswanie, nad jeziorami w Kenii i Tanzanii oraz w regionie Casamance w Senegalu.

Przedmiotem zainteresowania turystów jest też roślinność tropikalna, którą można zobaczyć w regionie Kotliny Konga. Forma turystyki przyrodniczej to także poznawanie krajobrazów i środowiska przyrodniczego na Saharze.

Turystyka kulturowa

Najważniejszym krajem, do którego przyjeżdżają turyści w celach poznawczo-kulturowych, jest Egipt, w którym znajduje się największa koncentracja starożytnych zabytków budownictwa (piramidy w Gizie, Dolina Królów, Karnak i Luksor). Mniejsze zainteresowanie budzą zabytki z okresu starożytnego państwa rzymskiego w Egipcie, Algierii, Tunezji, Libii i Maroku. Znacznie mniejsze jest też zainteresowanie zabytkami i kulturą arabską. W latach 70. XX w. turystyka kulturowa poszerzyła się o nowe formy. Na przykład kraje Afryki Zachodniej stały się obszarem zainteresowania Amerykanów pochodzenia afrykańskiego, a także innych turystów zainteresowanych historią handlu i wywozu niewolników z Afryki do Ameryki. Najczęściej odwiedzanymi ośrodkami są dziś: wyspa Goree, główny port handlu niewolnikami w Senegalu, a także forty w Ghanie (Elmina, Cape Coast) i Beninie. W Gambii miejscowość Jufurre stała się miejscem pielgrzymkowym dla wielu Afroamerykanów po emisji serialu telewizyjnego „Korzenie” opartego na powieści Alexa Haleya.

Turystyka kulturowa zyskuje także popularność w RPA. Na przykład turystom proponuje się tu pobyty w tradycyjnych wioskach plemion Khosa, Sotho i Zulu, gdzie biorą udział w budowie chat tubylczych, w życiu codziennym mieszkańców i w tradycyjnych zabawach.

Do turystyki kulturowej można też zaliczyć rozwijającą się od niedawna turystykę paleontologiczną. Kilka krajów afrykańskich, w tym Etiopia, RPA, Kenia i Benin, posiadają słynne miejsca, mające duże znaczenie w paleontologii. W Etiopii rząd wykorzystuje je do promocji paleoturystyki i uzyskuje z tego dochody. Etiopia jest kolebką najstarszych, jakie dotąd odkryto, istot posługujących się narzędziami sprzed 6 mln lat. Obecnie w Etiopii prowadzi badania kilkudziesięciu paleoantropologów, geologów i archeologów. Wiele znalezisk pochodzi z regionu Afar w Rowie Afrykańskim. Również RPA wykorzystuje w turystyce stanowiska paleontologiczne.

Turystyka kwalifikowana

Celem przyjazdu do Afryki są też wyprawy alpinistyczne, zwłaszcza w góry Ruwenzorii i Semien oraz łatwiejsze wyprawy na Kilimandzaro i Mount Kenya. Nurkowanie podwodne uprawia się nad Morzem Czerwonym w Egipcie (Hurghada, Szarm el Szejk), w Kenii, Tanzanii i na Seszelach.

Regiony turystyczne

Afryka Północna

Kraje Afryki Północnej są częścią świata arabskiego. Odnaczają się wyższym poziomem rozwoju gospodarczego niż Afryka Subsaharyjska. Rocznie przyjeżdża tu około 30 mln turystów, a najczęściej odwiedzanymi krajami są Egipt, Tunezja i Maroko. Niewielu turystów zagranicznych odwiedza natomiast Libię i Algierię, przede wszystkim z powodu sytuacji politycznej w tych krajach. Głównym celem przyjazdu turystów do Afryki Północnej jest wypoczynek nadmorski, a także turystyka kulturowa związana z bogatym dziedzictwem kulturowym tego regionu, oraz turystyka przyrodnicza (Sahara). Kraje Afryki Północnej, ze względu na niższe ceny usług turystycznych, stanowią konkurencję dla europejskich ośrodków śródziemnomorskich.

Afryka Wschodnia

W Afryce Wschodniej do najczęściej odwiedzanych krajów należą: Kenia, Tanzania i Uganda.

Turystycznych atrakcji w Kenii jest wiele. Najważniejsze spośród nich to parki narodowe i rezerwaty oraz tereny nadmorskie. Do lat 60. XX w. właściwie jedyną formą turystyki było safari. W późniejszych latach, głównie dzięki budowie infrastruktury turystycznej, zwłaszcza hoteli, zaczęła się też rozwijać turystyka nadmorska. Wybrzeża Kenii, poza walorami wypoczynkowymi, oferują także obiekty historyczne, jak stare miasta arabskie i ruiny XVI-wiecznych zabudowań portugalskich. Na wybrzeżach Kenii są idealne warunki do nurkowania i uprawiania wędkarstwa na ponad 200 km odcinku nieskażonych plaż, chronionych przed rekinami przez przybrzeżne rafy koralowe. Większość turystów odwiedzających Kenię łączy wypoczynek na wybrzeżu z wycieczkami do parków i rezerwatów, które słyną z dużej liczby zwierząt, takich jak słonie, żyrafy, antylopy i zebry.

Turystyka w Kenii ma długą tradycję i przed uzyskaniem niepodległości była bardziej rozwinięta niż w innych krajach Wschodniej Afryki. Po wyzwoleniu turystyka stała się najszybciej rozwijającym się sektorem gospodarki narodowej Kenii. Tylko produkcja kawy i herbaty przynosiła większe dochody. Obecnie turystyka stanowi około 20% PKB. Jedną z barier jej rozwoju jest niska jakość dróg. Poza wymienionymi wcześniej formami turystyki, ostatnio promuje się też turystykę kulturową, birdwatching i wspinaczki górskie (Uwechue 1996).

Wielkie możliwości rozwoju turystyki istnieją w Tanzanii. Turystom oferuje się tu przede wszystkim tradycyjne safari fotograficzne, zwłaszcza w parkach narodowych – Serengeti i Manyara i w rezerwacie Ngorongoro. Duża grupa turystów wspina się też na Kilimandżaro. Poza aktywnymi formami turystyki są tutaj także dobre warunki do wypoczynku w nadmorskich hotelach na wybrzeżu i na Zanzibarze. Wszystkie wymienione miejsca odznaczają się dobrą dostępnością komunikacyjną. W Tanzanii jest też wiele mniej znanych miejsc o wysokich walorach turystycznych. Są one jednak trudno dostępne. Ich wykorzystanie turystyczne wymagałoby budowy lotnisk, dróg i infrastruktury turystycznej.

Władze Tanzanii od wielu lat prowadzą politykę promocji walorów turystycznych kraju. Dochody z turystyki zagranicznej, których najwięcej dostarczają parki narodowe, są w części przeznaczane na budowę infrastruktury turystycznej i zapobieganie negatywnym skutkom turystyki. Dla przykładu można podać, że opłata za wejście na Kilimandżaro, które trwa tydzień, wynosi 60 dolarów dziennie od osoby, a liczbę turystów wspinających się na ten szczyt szacuje się rocznie na 25 000 osób. Opłata za wejście do Parku Narodowego Serengeti wynosi 50 dolarów dziennie od osoby (Ford, Ackbarally 2006).

Afryka Południowa

Do najatrakcyjniejszych krajów Afryki należy RPA, która już obecnie uzyskuje znaczące dochody z turystyki zagranicznej. Sukces tego kraju jest efektem wielu czynników, spośród których niewątpliwie najważniejszym jest dobry stan infrastruktury turystycznej, w tym lotniczej, drogowej, noclegowej, zwłaszcza hoteli o wysokim standardzie. RPA jest też krajem znacznie tańszym od Zachodniej Europy i USA. Korzystając z restauracji, hoteli, pól golfowych itp., turyści płacą tu znacznie mniej niż we własnym kraju.

RPA to doskonałe miejsce wypoczynku w okresie zimy, która panuje wtedy na półkuli północnej, a trwającego wtedy lata w tym kraju. Główne atrakcje RPA to plaże, zwłaszcza w okolicy Durbanu, parki narodowe, przede wszystkim Park Narodowy Krugera, Kapsztad – z kosmopolityczną atmosferą i Garden Route – region o wysokich walorach krajobrazowych i licznych winnicach. Rządowe organizacje turystyczne promują także niszowe formy turystyki, jak wspinaczki w Górach Smoczycy i birdwatching. Popularność RPA wiąże się też z wieloma rozwiniętymi formami turystyki. Duże znaczenie ma tutaj turystyka medyczna, ponieważ standard usług medycznych (w których wyspecjalizowali się zwłaszcza Hindusi) jest tu wysoki, a ceny zabiegów znacznie niższe niż w krajach Zachodniej Europy i w USA (Ford, Ackbarally 2006).

Sąsiednie kraje też korzystają z wyższego poziomu gospodarczego i standardu życia mieszkańców RPA. Dużą grupę turystów w Botswanie, Mozambiku i Namibii stanowią bowiem turyści z tego kraju. Największa atrakcja przyrodnicza w tym regionie – delta Okawango na terytorium Botswany, jest natomiast celem przyjazdów turystów z całego świata.

Afryka Zachodnia i Środkowa

Spośród wszystkich regionów Afryki najmniej turystów odwiedza kraje Afryki Zachodniej i Środkowej. Konflikty zbrojne i brak stabilności politycznej w ostatnich latach oraz słabo rozwinięta infrastruktura, to główne przyczyny słabego rozwoju turystyki, mimo dużych walorów przyrodniczych i kulturowych tych regionów. Jedyne kraje cieszące się popularnością to Senegal i Gambia i w mniejszym stopniu Ghana, Wybrzeże Kości Słoniowej i Nigeria. Senegal i Gambia to kraje mniej odległe od Europy niż inne części Afryki i stosunkowo bezpieczne. Głównymi celami przyjazdu turystów zagranicznych są tu: wypoczynek na plażach, turystyka przyrodnicza (np. birwatching w regionie Casamance w Senegalu) i kulturowa, a zwłaszcza poznawanie historycznych miejsc związanych z handlem niewolnikami i ich wywozem do Ameryki.

Dla Gambii turystyka jest najważniejszym źródłem dochodów państwa, mimo że tylko niewielka część dochodów z turystyki pozostaje w kraju. Wynika to z faktu, że turyści wypoczywający tu w hotelach nadmorskich mają pobyt zorganizowany przez zagraniczne biura podróży i płacą z góry za przelot samolotem, hotel i wyżywienie. Organizacja pobytu na zasadzie „all-inclusive”, powoduje, że turyści w małym stopniu korzystają z miejscowych lokali gastronomicznych. Niestety Gambijczycy niewiele mogą zrobić, aby zmienić tę sytuację. W celu zwiększenia ilości pieniędzy kierowanych do miejscowej ludności podejmuje się natomiast próby rozwoju turystyki opartej na walorach kulturowych i przyrodniczych, np. promuje się miejsca historyczne związane z handlem niewolnikami i turystykę przyrodniczą, rozwija się wytwórczość pamiątkarską.

Barierzy rozwoju turystyki

Afryka jest kontynentem najbardziej dotkniętym tragediami. Są to katastrofy naturalne: głód i choroby (malaria, AIDS) oraz liczne konflikty zbrojne.

Konflikty zbrojne

Większość konfliktów zbrojnych ma podłoże etniczne, polityczne i religijne. Do najtragiczniejszych walk etnicznych doszło w latach 90. XX w. pomiędzy plemionami Hutu i Tutsi w Rwandzie, Burundi i Demokratycznej Republice Konga oraz w Sudanie, gdzie konflikt pomiędzy rządzącymi krajem Arabami a ludnością czarną trwa kilkadziesiąt lat. Od roku 2003 trwa konflikt w zachodniej części kraju – Darfurze. Konflikty miały miejsce także w Somalii, Angoli i w Czadzie. Częste są też walki o władzę. W latach 90. XX w. trwały walki o władzę w Liberii, w Sierra Leone oraz na Wybrzeżu Kości Słoniowej. Najgorsza sytuacja panuje w Somalii, w której od lat 90. XX w. trwa wojna domowa i obecne władze nie kontrolują całości terytorium. Od wielu lat trwa konflikt w Algierii, a jego ofiarami są ludność cywilna i obcokrajowcy. Wojny toczą się też o przebieg granic, które zostały kiedyś wyznaczone przez państwa kolonialne, np. pomiędzy Etiopią i Erytreą. Trwa też spór o Saharę Zachodnią. Obecnie jest mniej konfliktów niż w latach 90. XX w., jednakże ich skutki są nadal widoczne, a kraje objęte konfliktem są ciągle niebezpieczne.

Kryzys polityczny dotknął też jeden z najbardziej znaczących w turystyce krajów afrykańskich, mianowicie Kenię. W roku 2008 doszło tu do gwałtownych walk politycznych, co spowodowało znaczący spadek przyjazdów turystów. Straty spowodowane przez te wydarzenia sięgają dziesiątków milionów dolarów. Poniosła je nie tylko branża hotelarska, ale także mieszkańcy regionów odwiedzanych przez turystów.

Sytuacja polityczna ma, jak wiadomo, wielki wpływ na rozwój turystyki, w tym na inwestycje zagraniczne i przyjazdy turystów zagranicznych. W większości krajów afrykańskich demokracja jest ograniczona, a w wielu panuje dyktatura (Libia, D.R. Konga, Gwinea Równikowa, Republika Środkowoafrykańska, Zimbabwe). W rankingu sporządzonym przez *Foreign Policy* (<http://www.foreignpolicy.com/story/cms.>) tzw. krajów upadłych (2008 r.), w którym wzięto pod uwagę między innymi takie wskaźniki, jak sytuacja

demograficzna, uchodźcy, prawa człowieka, wskaźniki ekonomiczne, bezpieczeństwo – w pierwszej dziesiątce znalazły się Somalia, Sudan, Zimbabwe, Czad, D.R. Kongo, Wybrzeże Kości Słoniowej i Republika Środkowoafrykańska. To kolejna grupa państw, w których nie ma obecnie sprzyjających warunków do rozwoju turystyki.

Przestępczość

Przestępczość w Afryce, której podłożem są przede wszystkim bieda, brak pracy i perspektyw jej uzyskania, należy do największych na świecie. Do krajów o najwyższym wskaźniku przestępczości należy RPA. Szczególnie niebezpieczne są duże miasta. Konsekwencją wysokiej przestępczości jest spadek ruchu turystycznego i inwestycji zagranicznych w sektorze turystycznym. Przypuszcza się, że opinia o RPA jako kraju niebezpiecznym może mieć negatywny wpływ na organizowane w tym kraju Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej w 2010 r.

Turystyka jest w RPA na 4 miejscu spośród najważniejszych źródeł dochodów zagranicznych (po surowcach górniczych, złocie i przemyśle). Trzeba też dodać, że RPA należy do najczęściej odwiedzanych krajów Afryki. Jest jednak postrzegana przez turystów zagranicznych jako kraj o wysokim stopniu ryzyka. Negatywna opinia o stanie bezpieczeństwa kraju jest obecnie jednym z największych zagrożeń dla rozwoju turystyki w RPA. Osobiste doświadczenia i przekazy ustne to bardzo ważny czynnik wpływający na decyzje o podejmowaniu wyjazdu do RPA (Ferreira, Harmse 2000).

Terroryzm

Regionem najbardziej zagrożonym terroryzmem jest Afryka Północna, która jest częścią świata arabskiego. Ofiarami zamachów terrorystycznych organizowanych przez islamskich ekstremistów są często turyści zagraniczni, co natychmiastowo skutkuje spadkiem ruchu turystycznego i ogromnymi stratami w całej gospodarce. Najwięcej zamachów terrorystycznych wymierzonych przeciwko obcokrajowcom dokonano w Egipcie i w Algierii. W Egipcie zamachy miały miejsce w miejscowościach najczęściej odwiedzanych przez turystów. Celem zamachów terrorystycznych na turystów zagranicznych jest pozbawienie kraju jednego z najważniejszych źródeł dochodów, jakim jest turystyka. Taki był powód dokonanych w ostatnich latach zamachów w głównych ośrodkach ruchu turystycznego: Luksorze (1997 r.), Kairze (1996, 1997, 2005 r.) i Szarm el Szejk (2005 r.). Zagrożenie terroryzmem jest też duże w Maroku. Za względnie bezpieczny kraj uważa się natomiast Tunezję, gdzie turystyka jest główną dziedziną gospodarki kraju, a władze dla zapewnienia bezpieczeństwa turystom przeznaczają ogromne środki i siły.

W krajach Czarnej Afryki zamachy terrorystyczne na turystów zdarzają się rzadziej. Największy, który był dziełem islamskich organizacji terrorystycznych, miał miejsce w Mombasie w 2002 r. Zaatakowano hotel, w którym przebywali turyści z Izraela. Terroryzm w innych krajach Czarnej Afryki jest rzadko stosowany, a jeśli się zdarza, to jest dziełem międzynarodowych organizacji terrorystycznych. Podłożem działalności lokalnych organizacji terrorystycznych w tych krajach są brak perspektyw ekonomicznych,

społeczna deprawacja, utrata tożsamości kulturowej, represje polityczne oraz niesprawność organów państwowych.

Zagrożenie chorobami

Pandemia HIV/AIDS to szczególnie istotna bariera dla rozwoju inwestycji turystycznych i zagranicznego ruchu turystycznego w Afryce. Spośród 42 mln ludzi na świecie dotkniętych tą chorobą, aż 25 mln, czyli 70%, to mieszkańcy Afryki. Inne groźne choroby to malaria, żółta febra i ameboza. Dużym zagrożeniem dla ludzi i zwierząt jest mucha tse-tse. Około 60 mln ludzi mieszka w regionie objętym tym zagrożeniem, czyli śpiączką afrykańską. Jest to aż 36 krajów w subsaharyjskiej Afryce (UNEP 2008).

Skutki społeczno-ekonomiczne i przyrodnicze rozwoju turystyki

Turystyka jest dla wielu biednych krajów afrykańskich ważnym źródłem dochodów, mimo że tylko niewielka część generowanych przez turystykę środków pozostaje na miejscu. Większość jest bowiem transferowana przez linie lotnicze, hotele i turoperatorów poza granice tych krajów.

Turystyka stymuluje też rozwój innych dziedzin gospodarki, stwarza miejsca pracy, przyczynia się do budowy dróg, lotnisk, hoteli, szpitali, wpływa na poprawę sytuacji zdrowotnej, stanu edukacji itp., a także przyczynia się do ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych kraju.

Do najważniejszych form turystyki przynoszących korzyści ekonomiczne należy safari. Stanowi ono nie tylko źródło dochodu kraju, ale daje też zatrudnienie jego mieszkańcom. Safari promuje ochronę zwierząt, które w przeciwnym razie stałyby się łupem kłusowników, dla zdobycia kości słoniowej i skór zwierząt. Dzięki safari chronione są terytoria, które byłyby użytkowane do wypasu i uprawy ziemi.

W skali lokalnej wymienić można liczne przykłady wpływu turystyki na poprawę bytu miejscowej ludności, np. w Ugandzie, w parku Bwindii, gdzie turyści obserwują goryle, z turystyki korzystają tysiące mieszkańców okolicznych regionów. W południowej i wschodniej Afryce, prywatne tereny chronione służące turystyce i polowaniom mają również duże znaczenie dla lokalnej gospodarki i miejscowej ludności.

W Gambii ośrodki nadmorskie przyczyniły się do rozwoju rękodzieła, stymulują także produkcję produktów rolniczych, warzyw i owoców.

Są też liczne przykłady negatywnego oddziaływania turystyki na lokalne społeczności. Turyści spędzający zimowe wakacje na afrykańskich wybrzeżach w Kenii, w Togo, w Gambii, na Mauritiusie czy na Seszelach, stwarzają także sytuacje konfliktowe w kontaktach z ludnością miejscową. Niektóre zachowania turystów są nie do przyjęcia dla miejscowej ludności w krajach islamskich. W sąsiedztwie nadmorskich ośrodków turystycznych szeroko rozpowszechniona jest też prostytucja i narkomania.

Tradycje i kultura niektórych plemion afrykańskich, np. Masajów, są przedstawiane przez zagranicznych turoperatorów w niewłaściwy sposób. Według J. Akamy (2000),

który prowadził badania wśród Masajów w Kenii, turystyka przyczynia się do utrwalenia wizerunku Masajów z okresu kolonialnego, jako plemienia zacofanego i wojowniczego, które pozostało nietknięte przez wpływ cywilizacji zachodniej. Taka opinia o Masajach została zaadaptowana przez zagranicznych organizatorów turystyki do promocji i marketingu, jako atrakcja turystyczna Kenii.

Turystyka jest też czynnikiem ochrony zasobów przyrody. Trzeba tu podkreślić, że w Czarnej Afryce podstawą turystyki są parki narodowe i rezerваты przyrody. Wiele z nich założono już w czasach kolonialnych, by chronić dzikie zwierzęta przed myśliwymi. Współcześnie główne funkcje parków narodowych i rezerwatów to ochrona przyrody i turystyka. Poza wielkimi korzyściami dla przyrody i gospodarki, parki narodowe i rezerваты stwarzają też problemy, zwłaszcza dla społeczności lokalnych, które często ponoszą koszty związane z ich tworzeniem.

Duża część obecnych terenów chronionych była przed ich powstaniem zamieszkała przez ludność tubylczą, która została z nich wysiedlona. Przyroda, od której zależy rozwój turystyki, jest zwykle ważniejsza niż interes miejscowej ludności. Na przykład dostęp do pastwisk i źródeł wody jest ograniczony dla pasterzy i ich stad. Pola uprawne miejscowych rolników są często niszczone przez dzikie zwierzęta, które bez przeszkód mogą wędrować po rozległych obszarach, ponieważ są chronione jako podstawa istnienia turystyki.

Te negatywne zjawiska wynikają stąd, że lokalna społeczność nie ma wpływu na proces zarządzania rozwojem turystyki. Optymalnym rozwiązaniem byłoby stosowanie w turystyce zasad zrównoważonego rozwoju, dzięki czemu lokalna ludność miałaby wpływ na proces planowania i zarządzania. Takie pozytywne przykłady współpracy rządów z lokalnymi społecznościami zanotowano np. w Zimbabwie – *Campfire Program* i w Kenii *Kenya Wildlife Services' Partnership Program*.

Turystyka masowa jest też czynnikiem degradacji środowiska parków narodowych i rezerwatów. Skutkami są m.in. niszczenie roślinności sawannowej przez samochody turystyczne, wytwarzanie olbrzymich ilości śmieci i zanieczyszczanie wód przez hotele. Można to wszystko obserwować np. w parkach Nairobi, Masai Mara czy Ngorongoro.

Literatura

Africa's Mountain Gorillas Rebound, Says New Census, National Geographic News, Reporting Your World Daily Friday, October 3, 2008.

Akama J., 2000, *The creation of the Maasai image and tourism development in Kenya*, Cultural tourism in Africa: strategies for the new millennium, Proceedings of the ATLAS Africa International Conference, December 2000, Mombasa, Kenya, Moi University Kenya.

Diseases and development challenges in Africa, UNEP, 2008.

Ferreira S., Harmse A., 2000, *Crime and tourism in South Africa: International tourists' perception and risk*, South African Geographical Journal, 82(2), 80–85.

Ford N., Ackbarally N., 2006, *Boom time for African tourism*, African Business.

- Gauci A., Gerosa V., Mwalwanda C., *Tourism in Africa and the Multilateral Trading System: Challenges and Opportunities*, Economic Commission for Africa, 2002.
- Kurek W., 2007 (red.), *Turystyka*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Mika M., 2007, *Turystyka przyrodnicza – jej istota i współczesne kierunki rozwoju*, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, IGiGP UJ, Kraków.
- Sustainable development and Ecotourism*, UNEP, 2008.
- Tourism in Africa*, <http://www.octobergallery.com/paintmagazine/index.html>.
- Uwechue R. (red.) 1996, *Africa Today*, Third Edition, Africa Books Limited, <http://www.foreignpolicy.com/story/cms.>

Włodzimierz Kurek

Tourism in Africa – opportunities and drawbacks

Summary

This article presents the most important problems of tourism development in Africa. In many African countries, tourism is one of the most significant income sources for the locals, such as Tunisia, Morocco, Kenya, Tanzania, Botswana, the Republic of South Africa, and Gambia. The main purposes of tourists to Africa are to rest and repose on the beaches of the Mediterranean Sea and visit the ancient monuments of Egypt and Rome. However, the main foundations of the recent development of tourism in Sub-Saharan Africa are the national parks and reserves, most of which are located in the eastern and southern parts of the continent. Peculiar local culture is also admired by tourists.

In spite of a large touristic potential – environmental and cultural – the development of tourism in Africa is constrained by poor economic development, poor road conditions, armed conflicts, terrorist attacks, high crime rates, and rampant diseases, particularly HIV/AIDS.